

Allmänna Barnbördshuset

En historia om välgörenhet och dess baksidor

Yvonne Hirdman

Fil dr Yvonne Hirdman, Stockholm, skildrar Allmänna barnbördshusets tillkomst 1775 och huvuddragen i dess utveckling de närmaste hundra åren. En drivfjäder till inrättningen var behovet av undervisningsfall för utbildning av läkare och barnmorskor, en annan låg i strävan att hämma tidens höga barnadödlighet, som hotade befolkningstillväxten. Det senare skulle ske genom att förebygga barnamord då kvinnorna erbjöds både anonymitet och omhändertagande av utomäktenskapliga barn. I början medförde Allmänna BB säkert också att många människoliv räddades, men då utbildningen under 1800-talet drevs mer intensivt ökade barnsängsfebern, så att ända upp till 15% av barnaföderskorna dog. Först efter antiseptikens genombrott kunde en trygg vård erbjudas.

"Har den ful orätt talt? Som fordon desse tree
i Fahrhan lijka hölt, i lijka Ordning stälte,
En Sjö-Man den i Storm sig will åt Hafwet gee,
En wåndande som står med Fostret under Bälte,
Och en den uti Fält till Slags sig färdig gör,
Där Döden en gång ey, men tusend Resor mötes.
Hur nödigt är det då at Barn-Sängs-Hustrur skötes!"

Så skaldade Sophia Elisabet Brenner och hennes dikt pryder den första svenska bok om förlossningskonsten som kom ut i Sverige, Den svenska wälöfvade Jordegumman, 1697. Också en annan av tidens kvinnor ömmade för de gravida kvinnorna, självaste drottningen Ulrika Eleonora. På hennes initiativ framlade Urban Hjärne 1682 en plan inför Collegium Medicum om inrättandet av en förlossningsanstalt för huvudstadens kvinnor.

Men planen stupade på grund av de ekonomiska svårigheterna. Det var inte lätt att i stormaktstidens Sverige skaffa medel till annat än krigiska ändamål. Men uppmärksamheten hade ändå riktats mot problemet och 1688 infördes kravet att de kvinnor som praktiserade som "jordegummor" måste utexamineras av stadsläkaren för att få tillåtelse att utöva yrket. En sådan examen kunde däremot knappast bli annat än formell, eftersom det ännu var kvinnorna som behärskade området. Men stadsläkare i Stockholm i början av 1700-talet var Johan von Hoorn och han hade en grundlig obstetrisk utbildning bakom sig från bl a Paris. Hoorn inrättade en barnmorskeskola i huvudstaden 1708 och skrev en handbok för hela landets barnmorskor, den ovan nämnda boken, som kom ut i en ny och folkligare upplaga 1715.

1711 kom det första reglementet för barnmorskor vari krävdes att de bl a skulle vara läskunniga, smalhändade, gudfruktiga och nyktra. Vid mitten av århundradet drogs läkarna in i obstetrik. En obstetrisk klinik inrättades i det nybyggda Serafimerlasarettet med blygsamma två sängar. Såväl medicine som kirurgie studeranden hade nu en teoretisk möjlighet att få praktisk undervisning i förlossningskonsten.

Vad som sker under 1700-talet är, att obstetrik tas från kvinnorna och utvecklas till "vetenskap" av männen. Det var en utveckling som redan pågått en längre tid på kontinenten och som Sve-

1711 kom det första reglementet för barnmorskor vari krävdes att de skulle vara läskunniga, smalhändade, gudfruktiga och nyktra.

Det stod helt klart för samtiden att det i första hand gällde att förhindra barnadödligheten. Ungefär vart femte barn dog innan det uppnått ett års ålder.

rige nu sökte följa. Behovet av en mer tillfredsställande undervisning för blivande läkare var en kraftigt pådrivande faktor för den barnbördshusinrättning som skulle komma. Behov av undervisningsmaterial förelåg för att uttrycka saken rent ut.

Men det fanns andra förhållanden, som var nog så viktiga. 1749 inrättades Tabellverket och nu kunde myndigheterna studera kalla siffror över befolkningstillväxten. Den visade en oroande låg siffra och det fanns rentav år med klar folkminskning, t ex 1789 och 1790. Anledningarna var många: krig, nöd och ett uselt klimat mot slutet av seklet med kalla vintrar och långa kyliga vårar (lilla istiden). Epidemiska sjukdomar härjade och särskilt skrämmande var omfattningen av den "fransyska". Denna negativa utveckling oroade, särskilt som den förhärskande ideologin var merkantilismen, som utlovade rikedom och välstånd för länder med riklig tillgång på människor och guld.

Följaktligen vidtogs en rad åtgärder för att vända befolkningskurvan och få den att stiga. 1756 beviljade rikets ständer medel till en medicinalfond.

1757 inrättades ett ammebesiktningskontor i Stockholm. 1760 utlyste Vetenskapsakademien en tävling för att lösa folkbristens problem. Det stod helt klart för samtiden att det i första hand gällde att förhindra barnadödligheten. Ungefär vart femte barn dog innan det uppnått ett års ålder. I Stockholm var siffran än högre. Det föddes ca 2 500 barn årligen i huvudstaden och det dog 1 500 barn i åldrarna 0 till 10 år.

Det var för att uttrycka saken något anakronistiskt, en kvalitativ befolkningspolitik som dessa förslag gav uttryck för, dvs det gällde att ta till vara de barn, som redan fanns. Barnhusinrättningar befrämjades och en författare som kallade sig En Ärlig Svensk föreslog en mer genomtänkt utbygg-

nad av den verksamheten: "Genom barnhusinrättningar i stor skala kunde man ... från undergång rädda en hop fattiga barn af båda könen och uppföstra dem till allmänhetens tjänst. Därigenom skulle man med tiden kunna ersätta folkbristen, tillföra riket välartade och goda arbetare och få arbets- och tjänstehjonslönerna att falla."

Det var den merkantilistiska idén uttryckt i krassa ordalag.

Myndigheterna sökte också komma till rätta med den tidens svåraste sociala problem, barnmorden. Den hårda lagstiftningen från 1734 stipulerade mistning av högra handen och döden genom bränning på bål som straff för barnamörderskor, en lagstiftning som något mjukades upp 1770. Först 1861 borttogs emellertid dödsstraffet. Trots denna avskräckande lagstiftning kom man inte till rätta med problemet. Barnmorskor tvingades fungera som angivare och lämna upplysningar om alla födselar till myndigheterna. Andra metoder med samma syfte var drastiska åtgärder som tvångsmjolkning av kvinnor, misstänkta för barnmord. Idéer saknades inte för att övervaka att kvinnorna inte födde och dödade sina barn i lönn: "... at ett offentligt Bad borde inrättas, där alla ogifta qvinspersoner en gång i månaden borde badas, i närvaro af en dertill förordnad Barnmorska ..."

Mot denna bakgrund är det lätt att förstå den stora vikt som lades vid barnmorskeundervisningen. Det är också lätt att förstå att tiden var mogen för en plan liknande Urban Hjärnes, allra helst som det nu på kontinenten uppfördes den ena större inrättningen efter den andra.

Schulzenheims plan

Läkarnas intrång på det gamla kvinnoområdet, förlossningskonsten, gick allt snabbare. Efter Johan von Hoorn fördes utvecklingen vidare av Erik Elf, som inrättade den obstetriska kliniken på Serafimerlasarettet, och han efterföljdes i sin tur av en man som inte stod de båda efter, David Schulz von Schulzenheim. 1761 blev han barnmorskelärare och utverkade att det inrättades en professur i obstetrik som han blev den förste att inneha. Schulzenheim var en man med intressen, som sträckte sig långt över läkekonsten. Han tillhörde

Adam Smiths lärjungar och kom att plädera för näringsfrihet mot slutet av 1700-talet. Självfallet intresserade honom folkbristen och han bidrog till dess bekämpande bl a genom att införa ympning mot smittkoppor och vann ära och adelskap sedan han med framgång koppypmat de kungliga barnen. Han stod också bakom det koppypningshus, som 1766 uppfördes i Stockholm, och som kan sägas utgöra fröet till hans nästa projekt, ett barnbörds-hus.

1771 lade han fram sin plan om ett barnbörds-hus för rikets ständer, eller med dåtida terminologi, ett accouchementshus. Planen var enkel. Det som krävdes var "fria rum" och en summa på 4 000 daler silvermynt till inköp av 20 sängar och andra nödvändiga inventarier. Matkostnaderna per person och dag beräknade Schulzenheim till 10—12 öre silvermynt. Barnaföderskorna skulle själva betala för medicin, ljus och värme, en summa på ca 4 daler silvermynt i veckan. Det var således alls inte fråga om välgörenhet för Schulzenheim, som fastmer drevs av sitt intresse för den obstetriska utvecklingen, och en önskan att Sverige skulle hinna i kapp kontinenten och England. För de medicine och kirurgie studerandena var det självfallet ett vitalt intresse att det fanns praktisk undervisning att tillgå i landet.

Betjäningsproblemet var lika lätt löst i Schulzenheims plan. Barnmorskelärlingarna skulle utan betalning tjänstgöra på inrättningen, eftersom det skulle bli en del av deras utbildning.

Collegium Medicum stödde Schulzenheim men Kungl Maj:t var obeveklig. Några ekonomiska bidrag kunde inte komma i fråga, men kollegiet uppmanades att likväl starta projektet, "så hafven I att genom försiktig hushållning så lämpa det edna efter den andra, att inrättningen, ehuru i sin början liten, likväl framledes måtte hinna till den stadga, som ändamålet deraf är påsyftadt."

Men Collegium Medicum ansåg inte, att det var möjligt att starta inrättningen i så blygsam skala och så fick det hela vila.

Allmänna BB 1775

Men 1774 tog saken en dramatisk vändning. Det året återkom Christian Ramström, praktisk accou-

chör, från studier i Paris och han inrättade raskt en privat förlossningsanstalt med enskilda personers hjälp. Den var i blygsam skala med endast 6 bäddar. Stiftelsen Pro Patria bidrog med medel och gav sitt namn åt denna vår första förlossnings-inrättning. Ramström bedrev också undervisning och gjorde nu anspråk på att få övervaka ammebesiktningskontoret. Därmed hotades medicinarnas ställning inom obstetrike och kollegiet fick bråttom att upprätta ett barnbörds-hus i sin egen regi. I september 1774 sände kollegiet en hemställan till konungen att få sätta i gång verksamheten. Inga ekonomiska medel begärdes denna gång. Ekonomin tänkte man sig klara genom vinsterna från 1739 års lasaretslotteri och genom hyror som flöt in från huset vid Fredsgatan 19, det Löwenhielmska huset. Ursprungligen hade fastigheten inköpts med lånepengar från riksbanken och var tänkt att hysa ett barnbörds-hus. Efter en tvist mellan Schulzenheim, som i sista stund fick ännu en rival, livmedicus Dalberg, kunde så slutligen barnbörds-huset, det Publika Accouchements-huset, om än något brådstörtat, öppna portarna för stadens kvinnor. Det skedde den 23 juni 1775 och redan dagen därpå föddes BB:s första barn, en flicka som fick namnet Charlotta och Schulzenheim och barnmorskan fru Boll till faddrar. Som så många andra barn som skulle födas på Allmänna BB var lilla Charlotta föräldralös, dvs "både moderns och faderns namn blef förteget".

Schulzenheims idé att kvinnorna delvis skulle betala för sig fick han uppges och i stället lämna utrymme för Kungl Maj:ts befolkningspolitiska strävanden. I Allmänna BB:s första reglemente stod nämligen att läsa "att de fattiga Barnaföderskorna måge få hjälp av förfarna Läkare och dermedelst undgå för sig och Barnet den våda, hwaruti deras fattigdom och swårare tillstånd dem kan försätta".

Det primära för Kungl Majt var tydligen att ge skydd för kvinnor att föda sina barn, kvinnor som eljest kunde befaras bli frestade till dråp.

Det primära för Kungl Maj:t var tydligen att ge skydd åt kvinnor att föda sina barn, kvinnor som kunde befaras att eljest frestas till dråp. Ty den första paragrafens fortsättning lyder: "att andra qvinfolk af sämre eller bättre omständigheter, som genom frestelser och swaghet blifwit utom gifter-målet häfdade, måge uti barnförlossningshuset finna hjälp och icke tvingas lägga Fostret å lön, eller döda detsamma, hwarigenom twänne lif warda frälste, det ena som Blygden och det andra som Lagen upoffra skolat."

Denna paragraf i Allmänna BB:s första reglemente visar på en radikalt förändrad inställning till det stora problemet med barnmord. Man anar en medkänsla med den "hävdade" kvinnan, en känsla fjärran 1734 års oförsonliga lag. Det underströks också, att det var de ogifta kvinnorna, som i första hand skulle tas emot och för att ytterligare underlätta för dem stadgades, att man inte fick fråga dem vare sig om deras namn, stånd, släkt eller tvinga dem visa prästbevis. Kungl Maj:t var dock noga med att understryka att detta på intet sätt fick tolkas som en uppmuntran till okänt liv, avsikten var blott att förhindra än värre olyckor.

Av stort intresse är att det var i reglementet för Allmänna BB, som denna princip först stadfästes. Först 3 år senare, 1778, utfärdades en kunglig förordning att gälla i hela riket, där kvinnans rätt att vara anonym, när hon födde sitt barn, inskrevs.

Denna omstridda förordning skulle gälla in på 1900-talet och man märker hur konungen redan i Allmänna BB:s reglemente söker värja sig mot de beskyllningar som skulle bli legio, att "horparagrafen" uppmuntrade sedeslösheten.

Det samhälleliga syftet kom vidare oförblommerat fram i reglementets femte paragraf: "Så snart Barnsängstiden är förliden och utflyttningen skall ske, vill Kongl. Maj:t draga försorg, att Fostret under Moderns uselhet icke måtte utaf elände förås och bortvräkas; till hwilken ände Kongl. Maj:t tänker först anmoda Frimurare Barnhuset att emottaga de späda Barnen, och då de hinna till stadigare år och blifwa till uppfostran skicklige, anwisa dem till Stadsens stora Barnhus så att ifrån deras första onträde uti werlden, till dess de kunna nyttjas till publiquens tjänst, Kongl. Maj:ts ömhet

dem må oavbrutet åtfölja." Det var en vacker bild: de ogifta kvinnorna skulle föda sina barn på det Allmänna BB, barn som eljest riskerade bråd död. Barnet skulle sedan in under samhällets beskyddande vingar, tas om hand och uppfostras till "publiquens" tjänst. Samtidigt skulle läkevetenskapen gå framåt, barnmorskornas utbildning förbättras och allt skulle resultera i en ökad folkmängd. Som så ofta blev det en djup klyfta mellan ord och verklighet.

I nya lokaler på Fredsgatan

På hösten 1776 kunde hela verksamheten, som först varit förlagd till Schultzenheims hus på Rid-darholmen, flytta över till det Löwenhielmska huset vid Fredsgatan 19 och där skulle den fortgå till mitten av 1800-talet. 10 sängar fanns ursprungligen för de fattiga och 5 för dem som önskade privat rum och kunde betala. Efter 1816, då en omfattande reparation genomfördes, utökades antalet till 30 sängar. Professorn i obstetrik blev inrättningens direktor och han hade under sig en adjunkt, som förutom undervisning skötte amme-besiktningsskontoret. En utbildad barnmorska skulle finnas och den första tiden också en ekonomibetjänt och en piga. Redan från början försvarades verksamheten av den dåliga ekonomin. Den enda fasta inkomsten var hyrorna från huset, ca 1 000 riksdaler per år. 1790—91 lättades betrycket något genom en donation från grosshandlare C. N. Nyström på 13 000 riksdaler.

Schulzenheim avlöstes av professor Alm, som i många år kom att ligga i bitter fejd med Collegium Medicum. Han anklagade dem bl a för att ha förskingrat fondmedlen. Den ekonomiska misären under Alms tid var också så stor, att inrättningen under åren 1807—1810 låg under fattigvården. 1816 skedde en uppryckning genom en donation från kronprins Carl Johan, som donerade 20 000 riksdaler. Collegium Medicum framtogs ansvaret över inrättningen och i stället tillsattes en direktion att handha administrativa och ekonomiska frågor. Trots detta fick Allmänna BB lov att vända sig till fattigvården än en gång, 1823 och 1824, men från 1841 stabiliserades ställningen genom att BB fick ett årligt underhåll, som första året låg på 1 000

riksdaler. Konflikten mellan professor Alm och kollegiet rörde inte bara pengar. Alm anklagade kollegiet för att ha tagit de bästa rummen i det Löwenhielska huset och därmed tvingat barnaföderskorna ner i små unkna, fuktiga källarum. Kollegiet å sin sida anklagade Alm för att missköta undervisningen.

Till alla dessa problem kom också att tillströmningen av kvinnor ökade markant. Under de sista decennierna på 1700-talet hade drygt 150 kvinnor per år förlöstes på Allmänna BB. Under 1800-talets första hälft förlöstes mellan 450—600 kvinnor per år.

Den försämring, som inträffade på inrättningen, var en direkt avspiegling av förhållandena i stort utanför dess portar. Befolkningstillväxten blev efter 1790 mycket kraftig. Samtiden ansåg, inte med orätt, att det hängde samman med freden, vaccinet och potäterna. Pauperismen gjorde sitt intåg, vilket innebar att ungefär en tredjedel av hela befolkningen inräknades under kategorin fattiga. I Stockholm rädde ett extremt högt kvinnoöverskott. Många, förmodligen merparten av dessa kvinnor, hade gigantiska svårigheter att försörja sig. Kvardröjande merkantilistiska och korporativistiska lagar och tänkesätt förhindrade effektivt deras möjligheter att arbeta. Det vara bara ett fåtal yrken, som stod till kvinnornas förfogande, yrken som pigor, fabriksarbeterskor, biträden i handel och hantverk. Medelklassens kvinnor var på sätt och vis än mer hjälplösa, ty det enda som kunde anses som ett anständigt sätt för dem att uppehålla livet var förutom giftemål, anställningar som guvernanter eller sällskapsdamer. Bristen på arbete var dessutom markant. 1805 års fattigvårdskommitté beskriver tillståndet för kvinnan som i det närmaste hopplöst. Om hon trots allt erhöll arbete, var lönen så liten att den omöjligt gick att leva på utan hon måste tigga eller prostituera sig för att överleva. 1805 råkade dessutom manufakturnäringen i Stockholm i kris och 1 800 personer avskedades, bland dem ca 1 200 kvinnor.

Livet var således nog så hårt för kvinnor i det begynnande 1800-talets Stockholm. Om kvinnan råkade i "olycka" var katastrofen inte långt borta. Och det var många som råkade i olycka. Antalet

ogifta mödrar steg, framförallt i huvudstaden, eftersom många "hävdade" kvinnor sökte sig till stadens anonymitet. Mellan 1775 och 1821 förlöstes på Allmänna BB i absoluta tal 18 351 kvinnor och av dem var 13 850 ogifta.

De ogifta mödrarnas problem

Problemet för den ogifta modern, var förutom vanäran, att hon inte hade en chans att försörja sig och barnet. Hon kunde söka tjänst som amma, men det innebar praktiskt taget att det egna barnets öde beseglades, såvida hon inte fick tjänst på Allmänna Barnhuset, där hon då kunde "amma in" sitt eget barn. Men det i sin tur betydde att hon efter slutad tjänst måste lämna kvar sitt barn. De som sökte ammetjänst i privata hem hade bara att lämna bort sitt barn. Det gjorde man mot en engångssumma eller mot månatlig betalning till en sk fostermor. Fostermodrarna var ofta före detta barnmorskor, kvinnor som försörjde sig på att ta emot andras barn. Dessa barn blev i skrämmande hög grad vanvårdade till döds, med eller utan avsikt; det var inte för inte, som fostermodrarna kallades "änglamakerskor" i folkmun. Fattigvårdskommittén från 1805 ger oss följande bild från U-landet Sverige: "Den som vill öfvertyga sig, han stige in i dessa usla kojor, der osnygghet och brist på alla möjliga lifsförnödenheter täflar med hvarandra i mördande förmåga. Det är merändels här, som man finner detta fosterbarnet. Der ligger detta med en skruppen hud öfverdragen benranglet undangömdt emellan de svarta trasorna; frätt af sin egen orenlighet och hudlösa ända under amrarna af brist på skötsel och ombyte af linne, är det hest af de jemmerskri, som tillkännagifvit dess lidanden. Under de korta mellanskofven af sina plågor slumrar det nu qvidande, och kanske har blott en sömndryck framlockat den falska dvalan..."

.....
Fostermodrarna var ofta f d barnmorskor, som försörjde sig på att ta emot barn, vilka i skrämmande hög grad blev vanvårdade till döds, med eller utan avsikt.
.....

Änglamakeriet var för övrigt en verksamhet, som pågick in på 1900-talet.

För läkarna på Allmänna BB undgick inte dessa fakta att plåga dem. De räddade visserligen livet på barnen, men bara tillfälligt. Vad som hände med de nyfödda sedan de skrivits ut, kunde de gissa. Idén som så vackert kom till uttryck i reglementet att Allmänna Barnhuset och Frimurarebarnhemmet skulle överta de små barnen, fungerade inte i praktiken eftersom platserna inte räckte till. Professor Alm skrev till kollegiet och sökte sätta dem in i den bittra verkligheten. Mellan 1783 och 1784 hade det fötts 325 barn på BB, berättade Alm. Av dessa hade 14 varit dödfödda och ytterligare 16 dött ”i huset”. Men vad skulle hända de övriga 295? ”Jag kan icke underlåta,” skrev han, ”att till K. Collegie höggunstiga åtanka recomendera den omsorg om de späda barnen, hvilka från Barn-sängs-Huset dagligen föras, tyckas för sin framtid och bärgning alldeles sakna: fruktansvärt är att af de 295 lefvande härifrån utförde Barn i detta svåra år icke många kunna räddas från yttersta nöd och elände.”

Statistiken från 1784 års Stockholm ger Alm rätt i hans farhågor. Det föddes det året 2 338 barn, varav 299 utom äktenskap. Under samma tid dog 1 579 i åldrarna 0—10 år. Man vet också att det framförallt var de sk oäkta barnen som dog. En annan statistik belyser problemet i mikroperspektiv. Ur Allmänna Barnhusets journal över intagna barn mellan åren 1788 och 1792 finns följande förteckning över barnens ”härkomst”:

Av mödrarna narrade på främmande personer	3
Utsatta omkring barnhuset, dess trappor och portar	65
Utsatta omkring Allmänna Barnbördshuset	29
I Allmänna Barnbördshuset kvarlämnade av förrymda mödrar	4
Utsatta omkring barnbördshuset Pro Patria	2
Utsatta i enskilda personers hus	58
Utsatta på gator, gränder, i portgångar, i rännstenar eller snödrivor	28
Utsatt på Adolf Fredriks kyrkogård (funnen av dödgrävaren)	1
Utsatt i en svinstia	1
Summa	191

Fattiga gifta mödrar sökte sig i stigande grad till Allmänna BB för att förlösas och för att få några dagars vila, värme och mat.

Barnsängsfebern

Trots allt tjänade Allmänna BB de syften som ålagts inrättningen i reglementet: att bistå fattiga, ogifta mödrar. I stigande grad sökte sig just dessa till inrättningen för att förlösas och för att få några dagars vila, värme och mat.

Men vad innebar förlossningsanstalten för den obstetriska undervisningen? Som framkommit ovan riktades allvarlig kritik mot professor Alm för hans sätt att bedriva undervisning. Hur denna undervisning i praktiken bedrevs vet vi inte, mer än genom adjunkt Gistréns utsaga:

”De få examen i ars. obstr. utan att ha sett Accouchementshuset, knappt en gång hört Professorns lection. Almen tar dem allenast till sig hemma ett par dagar före examen, då han går igenom med dem det, som han tänker fråga; förmodligen deponeras då lite pecunier och härmed är allt acheveradt.” Men efter Alms död 1822 kom en nitisk man på professorsplatsen och som direktor för Allmänna BB, P. G. Cederschiöld. Och nu blev det annan fart på undervisningen. Från 1827 till 1837 tjänstgjorde 150 stycken läkarkandidater ett genomsnitt på 15 per år. Samtidigt ökade barnmorskeelevernas antal. Under perioden 1761 till 1822 hade 1 098 barnmorskeelever utbildats, dvs i genomsnitt 15 per år. Från 1823 till 1829 utbildades 33 per år och mellan åren 1830 till 1847 47 stycken per år.

För de barnafödande kvinnorna hade det varit bättre om det fått förbli som det varit under Alms tid, trots fattigdomen, förfallet och den dåliga utbildningen. Ty nu började ”en ond, obetvinglig demon, puerperalmiasmat” att härja på förlossningsanstalten, eller med en vanligare term, barnsängsfebern. Sambandet mellan den förbättrade undervisningen och den allt tätare återkommande barnsängsfebern är ett faktum.

Under den första tiden, under Schulzenheims och Alms egid, hade det förvisso förekommit barn-

=====

Sambandet mellan den förbättrade undervisningen och den allt tätare återkommande barnsängsfebern är ett faktum.

=====

sängsfeber, men det hade varit epidemier som inträffat ganska sporadiskt. 1777 hade 32 kvinnor av totalt 168 dött, om det enbart var i barnsängsfeber är däremot inte sagt.

1793 och 1794 kom nästa epidemi. I slutet av oktober 1793 var situationen desperat, alla de intagna kvinnorna hade smittats och ända till fem stycken insjuknade dagligen. Ändå inträffade de värsta epidemierna på den andra sidan sekelskiftet, ty trots 1777 och 1793/94 hölls mortaliteten på ett genomsnitt av 1,5—2 %. Vissa år var nämligen helt fria från dödsfall, som t ex 1790. Men efter 1816, samtidigt som BB genomgick en välbehövlig reparation, förvärrades situationen stadigt. 1817 dog 40 kvinnor av 525, eller 7,6 %. 1818 och 1819 låg siffrorna på 5,4 respektive 10,7 %. Det år som skördade mest offer genom barnsängsfebern är 1826 då 54 kvinnor dog, eller 15,2 % av alla intagna det året.

ibland blev situationen så outhärdlig att BB fick stängas. Så skedde första gången mellan augusti och oktober 1841. 1843 när febern på nytt härjade, sökte man begränsa antalet barnaföderskor. 1850 begärde direktionen hos överståthållaren att Allmänna BB måtte stängas under 2—3 månader.

När inrättningen 1850 flyttade till nya lokaler på Kungsholmen, Hantverkargatan 19, var det en direkt följd av barnsängsfebern. Det nya huset byggdes så att det fanns två likvärdiga avdelningar: bröt febern ut skulle den ena kunna evakueras och rengöras, medan den andra togs i bruk. Först 1878—1879 slog antiseptiken igenom med kraft och dödligheten sjönk till blott en eller högst ett par procent.

Då hade förlossningsanstalten kämpat mot "demonen" i över hundra år. Och under denna hundraårsepok hade läkare och personal maktlösa sökt komma på gåtans lösning: hur spreds smittan? Hur kunde den begränsas? Den vanligaste föreställningen och den som seglivat levde kvar, var att lasa-

rettsluften på något sätt överförde smittan, den sk miasmateorin. Den förde med sig en noggrann tvagning av rum, sängar, sängkläder. Rum som hyst barnsängsfeberpatienter utrymdes, tvättades med ene och ättika, röktes med svavel och det förekom också att man brände av krut för att jaga smittan på flykten. Men också andra teorier prövades. Tidigt var Cederschiöld inne på hygienens betydelse och det finns föreskrifter från 1830-talet att varje barnsängskvinna skulle ha sin egen tvätt-svamp som nogsamt skulle kokas efter användningen. Vid sjukskötseln fick inte samma handdukar eller lakan användas av flera kvinnor. Vid ronderna, såg läkarna till att de sist besökte de sjuka och de lät också bli att obducera liken efter barnsängsfeberns offer. I likhet med Semmelweiss, som 12 år senare fann gåtans lösning, införde Cederschiöld tvagning med klorblandat vatten, men — det var enbart barnsängskvinnorna som tvättades. Och snart nog slarvades också med dessa föreskrifter. Från 1864 får vi följande skildring, av barnmorskeelevnen Amalia Henriksson:

"Någon yttre undersökning förekom aldrig, ej heller var det någon skyldighet att tvätta kvinnan eller göra någon sköljning före förlossningen. Voro patienterna för gräsligt smutsiga, gjorde man en tvättning för att ej behöfva skämmas för läkaren, men några insprutningar gjordes endast efter förlossningen, ifall det var elakt afslag. Då kokades te på kamomillblommor, hvilket insprutades med sprutor, som voro långt ifrån rena, än mindre kokta . . . Vid inre undersökning förekom ej någon tvättning, fingret endast beströk med olja, var man renlig af sig var det bra, men eljest gick det mycket slarfigt till."

Alla slag av teorier ventilerades under denna 100-åriga epok av lidanden. Till och med väderleken studerades för att utröna om där möjligen kunde finnas ett samband. En orsak till den höga dödligheten sökte läkarna i det faktum att kliente-

=====

En orsak till den höga dödligheten sökte läkarna i det faktum att klientelet blev alltmer utmärslat och fattigt.

=====

Det lät sig göras att studera statistik över dödligheten bland stadens gifta resp ogifta barnaföderskor och dra slutsatsen att det var Guds straff.

let blev alltmer utmärslat och fattigt.

”Denna barnförlossningsanstalt ... får (icke) göra något urval af patienter, utan är nödsakad på alla tider emottaga hvilken i barnsnöd stadd qvinna som helst ... sålunda äfven uslingar från sjukhus, der de stundom legat i samma rum med af rötfeber och andra elakartade sjukdomar angripne personer; från arrester, der hos desse icke sällan metitisk luft utvecklats sig; renhållnings- och barackhjon, som lefvat under samma förhållanden som de sistnämnda; eländiga stackare från gatan, hvilka lidit af svält, haft sitt tillhåll i uthus och icke äga ett helt plagg hvarmed de kunnat skylla sin nakenhet ...”

Detta var en helt korrekt iakttagelse av den allmänna pauperiseringen och givet var att det försvagade tillståndet hos dessa samhällets lägsta varer spelade stor roll för dödsprocenten. Men därifrån kunde också en teori utvecklas som låg på ett mer metafysiskt plan och skulden kunde läggas hos kvinnan själv, hos hennes osedlighet och dåliga sinne.

Det lät sig lätt göras, att studera statistik över dödligheten bland stadens gifta respektive ogifta barnaföderskor och därav dra slutsatsen att det var Guds straff.

Guds straff, luftsmitta — vad det än kunde vara kämpade alla för att finna en lösning. Efter som det var ett uppenbart faktum, att det endast var på förlossningsinrättningar, och stora sådana, som febern grasserade förekom icke sällan resignerade förslag, att hela verksamheten borde läggas ned. ”En vårdanstalt, som år efter annat orsakar talrika kvinnors död, hvilka icke skulle hafva avlidit, om de ej sökt skydd, är en tvifvelaktig välgörenhetsinrättning, huru stora de fördelar än må vara som den för öfrigt kan lämna”, skrev adjunkt Netzel så sent som 1879. Att Allmänna BB icke utvecklades berodde emellertid på att läkarna krävde möjlighet till undervisning. Det kunde också motiveras humanitärt: ”den största delen (av de fattiga kvinnorna) äga icke ett sådant hem, att de där kunna vårdas under förlossning och barnsäng”.

Denna dystra beskrivning av Allmänna BB:s första hundra år utelämnar förvisso mycket, framförallt en beskrivning av obstetrikens utveckling, en utveckling som tog jättekiv framåt. Sålunda blev kejsarsnittet, något som under 1700-talet bara utförts i ytterligt sällsynta fall och alltid slutat med minst moderns död, mot slutet av 1800-talet en säker metod att rädda liv.

Jag vill emellertid icke göra något historiskt domslut och lägga det ena slaget av död och lidande i en vågskål för att se om det väger upp den andra. Låt mig bara konstatera att det dröjde drygt 100 år innan Allmänna BB riskfritt kunde bistå de kvinnor som i sin barnsängsnöd med rätta jämställdes av Sophia Elisabet Brenner med soldatens och sjömannens farofylla liv.